

Отримано: 11 листопада 2013 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2013 р.

Прийнято до друку: 20 грудня 2013 р.

Пічкурова З. В. Систематизація теоретичних положень та наукових поглядів на економічний зміст інтелектуальної власності / З. В. Пічкурова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол.: І. Д. Пасічник, О. І. Дем'ячук. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С. 215–219.

УДК 330.101(045)

JEL Classification: L 21

Зоя Володимирівна Пічкурова,

кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Національного авіаційного університету

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ТА НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню концептуальних засад інтелектуальної власності як економічної категорії. Проаналізовано основні інтерпретації інтелектуальної власності та підходи до її класифікації. Підкреслено доцільність застосування комплексного підходу до визначення сутності та економічного змісту інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, інтелектуальна діяльність, промислова власність, авторське право.

Зоя Владимировна Пичкурова,

кандидат экономических наук, доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса
Национального авиационного университета

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОЛОЖЕНИЙ И НАУЧНЫХ ВЗГЛЯДОВ НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Статья посвящена исследованию концептуальных основ интеллектуальной собственности как экономической категории. Проанализированы основные интерпретации интеллектуальной собственности и подходы к ее классификации. Подчеркнуто целесообразность применения комплексного подхода к определению сущности и экономического содержания интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, интеллектуальная деятельность, промышленная собственность, авторское право.

Zoia Volodymyrivna Pichkurova,

PhD, Associate Professor of International Economic Relations and Business National Aviation University

SYSTEMATIZATION OF THEORETICAL STATEMENTS AND SCIENTIFIC VIEWS ON THE ECONOMIC CONTENT OF INTELLECTUAL PROPERTY

This article investigates the conceptual foundations of intellectual property as an economic category. The main intellectual property interpretations and approaches to its classification are analyzed. The advisability of an integrated approach to the definition of the essence and economic content of intellectual property is underlined.

Keywords: intellectual property, intellectual activity, industrial property, copyright.

Постановка проблеми. Зростання ролі й значення інтелектуальної власності, як одного з визначальних чинників економічного розвитку в сучасних умовах господарювання, змінює сприйняття цієї категорії та потребує її ґрунтовного дослідження з боку економічної науки. Протягом тривалого періоду часу інтелектуальна власність була об'єктом дослідження філософії та юриспруденції і водночас практично не розглядалася з погляду економічної теорії. Багатоаспектність та суперечливість наявних підходів до трактування інтелектуальної власності породжує необхідність їх систематизації та узагальнення з метою проведення детального аналізу її сутності як економічної категорії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні засади інтелектуальної власності висвітлено у працях таких багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, як В. Базилевич, А. Бояр, С. Гребонкін, О. Єлисеєв, М. Іванов, Р. Іванова, Л. Каніщенко, Т. Ковальчук, О. Козирев, П. Крайнев, І. Лазня, В. Макаров, Л. Мельник, Г. Мікерін, Г. Олехнович, О. Полуяктова, Б. Прахов, Б. Претнар, В. Рибалкін, О. Стрижак, В. Хрустальова, А. Чухно, І. Шульга та інших. Разом з тим деякі праці в цій галузі мають суперечливий характер, а окремі дослідження потребують більш ґрунтовного аналізу інтелектуальної власності як економічної категорії.

Мета і завдання дослідження. Враховуючи поширеність юридичного підходу до тлумачення категорії «інтелектуальна власність» та фрагментарний характер досліджень її сутності в економічній літературі, існує необхідність розгляду цього поняття в економічному контексті шляхом узагальнення та систематизації теоретичних засад і наукових поглядів на інтелектуальну власність.

Виклад основного матеріалу. Термін «інтелектуальна власність» був вперше вжитий у Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), прийнятій у Стокгольмі 14 липня 1967 року, що було прогресом порівняно із Бернською конвенцією від 9 вересня 1886 року, яка оперувала словосполученням «результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній та художній сферах». І хоча в Стокгольмській конвенції не було сформульовано чітке визначення самого поняття «інтелектуальна власність», з того часу цей термін став загальноживаним і почав застосовуватися в міжнародних конвенціях і в законодавстві багатьох країн. Отже, в найбільш широкому розумінні, інтелектуальна власність, за визначенням ВОІВ, – це закріплені законом права, які є результатом інтелектуальної діяльності в промисловій, науковій, літературній та художніх галузях [1, с. 13]. У цьому визначенні, так само, як і в працях деяких вчених (Г. Олехнович [2, с. 23], Л. Мельник [3, с. 103–104], С. Гребьонкіна [4, с. 10], В. Брижко, О. Гальченко, В. Цимбалюка, О. Орехова та А. Чорноброва [5, с. 74], Б. Прахова [6, с. 72], М. Іванова та Р. Іванової [7, с. 54], О. Стрижак [8, с. 24]) присутній суто юридичний підхід до тлумачення змісту інтелектуальної власності, яка пов'язується із правами на результати творчої, інтелектуальної діяльності людини. На нашу думку, всі трактування інтелектуальної власності в межах юридичного підходу суттєво звужують її зміст і значення в сучасних умовах економічного розвитку, обмежують їх певним об'єктом, зареєстрованим у визначеному законом порядку, звертають увагу, передусім, на матеріальну форму вираження певної ідеї і не мають вирішального значення для виявлення її сутності як економічної категорії.

Інший підхід, заснований на тлумаченні інтелектуальної власності як складової економічної категорії «власність», трапляється в працях окремої групи науковців. Так, Р. Ульянов зазначає, що інтелектуальна власність являє собою систему економічних відносин між членами суспільства щодо привласнення-відчуження нематеріальних чинників і результатів інтелектуального виробництва [9, с. 7]. В. Рибалкін та І. Лазня трактують інтелектуальну власність як відносини належності, володіння, розпорядження та використання (в їх юридичному та економічному змісті) продуктів інтелектуальної діяльності [10, с. 261]. Л. Каніщенко та В. Хрустальова вважають, що інтелектуальна власність – це система економічних відносин стосовно володіння, користування та розпорядження ідеальними об'єктами, які виражені в об'єктивованих загальнолюдських надбаннях та новаціях, втілених у науково-технічній, літературній та мистецькій творчості, індивідуалізуючих її суб'єктів [11, с. 59]. За словами А. Чухно, «інтелектуальна власність є особливою формою власності, оскільки вона створюється творчою, інтелектуальною працею і є ідеальним творінням, що ґрунтується на матеріальних носіях». На думку вченого, «саме елементи творчості як складові інтелектуальної праці визначають індивідуальний характер її продуктів і становлять якісний критерій відмінності інтелектуальної праці» [12, с. 316]. Подібної думки дотримується також М. Зайцев, який зазначає, що інтелектуальна власність – це особлива форма власності, яка відображає привласнення результатів інтелектуальної праці, право власності на які належить авторам, що їх створили [13, с. 44].

На нашу думку, викладені точки зору щодо тлумачення сутності інтелектуальної власності, які ми згрупували за ознакою економічної спрямованості, як, власне, і погляди в межах юридичного підходу, є дещо односторонніми та звуженими. У таких тлумаченнях акцент робиться на основних складових категорії «власність»: володіння-користування-розпорядження вже наявним об'єктом інтелектуальної власності, і, водночас, ігноруються особливості процесу створення об'єкта інтелектуальної власності та його економізації. У зв'язку з цим, на нашу думку, заслуговує уваги комплексний підхід Б. Претнара до тлумачення поняття «інтелектуальна власність», заснований на поєднанні юридичної та економічної складової, відповідно до якого, інтелектуальна власність є «галуззю права, що має справу з корисністю, застосуванням, набуттям, примусом і попередженням зловживань приватними юридичними правами в деяких формах інтелектуальних творінь у промислових, наукових, літературних і артистичних сферах, а також у деяких формах ідентифікації підприємницької діяльності з метою їх економічного використання в конкурентній підприємницькій діяльності, у виробництві, комерції і торгівлі» [14]. Водночас О. Полуяктова вважає інтелектуальну власність узагальнюючим, складним, багатомірним економіко-філософсько-правовим поняттям, яке можна розглядати лише у сукупності різних підходів на перетині наук, оскільки включає в себе достатньо різноманітні за своєю функціональною належністю об'єкти – об'єкти промислової власності та авторського права, і яке є досить складним, оскільки має прикордонний характер і є надбанням одночасно декількох наук [15, с. 250].

Підсумовуючи всі підходи до визначення поняття інтелектуальної власності, можна стверджувати, що інтелектуальна власність являє собою сукупність відносин щодо володіння, користування та розпорядження результатами інтелектуальної діяльності людини в галузі науки, технологій, літературно-мистецької діяльності. В процесі дослідження сутності інтелектуальної власності стає очевидним, що її тлумачення є можливим лише в нерозривному зв'язку з такими категоріями, як знання, творча, розумова, інтелектуальна діяльність (праця), науково-технічна діяльність, інтелектуальний капітал, інтелектуальний продукт, а також іншими поняттями, які з нею тісно пов'язані. Потрібно зазначити, що властивість інтелектуальної власності постійно змінюватися під впливом часу, розвиватися й удосконалюватися в процесі розвитку науки й техніки, пристосовуватися до умов світового розвитку, суттєво ускладнює процес її пізнання. Враховуючи все вищевикладене, вважаємо, що з економічного погляду інтелектуальну власність можна тлумачити як сукупність результатів інтелектуальної діяльності людини, які здатні приносити економічну вигоду, і щодо використання яких виникають відносини володіння та розпорядження.

Варто зазначити, що у сучасній вітчизняній та зарубіжній економічній літературі немає єдиного підходу до класифікації об'єктів інтелектуальної власності. Відповідно до ст. 2 вії Стокгольмської конвенції, інтелектуальна власність включає права, що стосуються: літературних, художніх та наукових творів; виконавської діяльності артистів, звукозапису, радіо- та телевізійних передач; винаходів у всіх галузях людської діяльності; наукових відкриттів; промислових зразків; товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань та комерційних позначень; захисту від недобросовісної конкуренції; всіх інших прав, що належать до інтелектуальної діяльності в промисловій, науковій, літературній та художній сферах [16]. Спираючись на зазначену Конвенцію, Всесвітня організація інтелектуальної власності об'єднує всі об'єкти інтелектуальної власності у дві великі групи – промислову власність та авторське право [1, с. 13].

Використання підходу Всесвітньої організації інтелектуальної власності щодо класифікації результатів творчої діяльності знайшло своє відображення в наукових працях деяких вітчизняних та зарубіжних вчених (А. Чухно [12, с. 321], В. Брижка, О. Гальченка, В. Цимбалюка, О. Орехова, А. Чорноброва [5, с. 74], О. Єлісеєва та І. Шульги [17, с. 23], С. Гребьонкіна [4, с. 13]), які також виділяють дві групи об'єктів інтелектуальної власності – промислову власність та об'єкти авторського права й суміжних прав. Ця досить поширена сьогодні класифікація є цілком логічною та виправданою своїм багаторічним існуванням, проте ми вважаємо цей підхід дещо узагальненим та недостатньо уточненим. Крім того, поява нових об'єктів інтелектуальної власності, що зумовлена науково-технічним прогресом, потребує їх окремого розгляду та конкретизації в процесі класифікації.

Деякі автори (Т. Ковальчук [18, с. 80], А. Бояр [19, с. 27]) поділяють об'єкти інтелектуальної власності на три основні групи: результати літературно-мистецької діяльності; об'єкти промислової власності (або результати науково-технічної діяльності), які включають винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, торговельні марки; нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності, що охоплюють наукові відкриття, раціоналізаторські пропозиції, селекційні досягнення, топографії інтегральних мікросхем і комерційну таємницю. Щодо цієї класифікації, підкреслимо, що виділення вищезазначених нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності в окрему групу, яке викликано, в першу чергу, недостатнім дослідженням їх економічної сутності, можна вважати недоцільним та таким, що ускладнює їх охорону. Нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності за своїми сутнісними характеристиками можуть бути віднесені до об'єктів промислової власності, нерозривно пов'язані з нею, і на цьому етапі розвитку суспільства відіграють вирішальне значення для інноваційного розвитку країни, оскільки часто є втіленням нових технологічних рішень. Виходячи з цього, вважаємо за доцільне зарахування нетрадиційних об'єктів до промислової власності та конкретизацію цієї групи в процесі подальшої класифікації.

Те ж саме можна зазначити і щодо наступних класифікацій об'єктів інтелектуальної власності. Так, В. Базилевич [20, с. 131–133] доповнює попередню класифікацію ще однією групою об'єктів, представлених засобами індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг, які прирівняні до результатів інтелектуальної діяльності. Подібною до цього є класифікація вчених В. Макарова, О. Козирева та Г. Мікеріна [21, с. 14], які вважають, що інтелектуальна власність – це збірне поняття, що застосовується для позначення прав на: результати інтелектуальної (творчої) діяльності в галузі літератури, мистецтва, науки й техніки, а також в інших галузях творчості; засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту товарів і послуг; захисту від недобросовісної конкуренції. П. Крайнев поділяє інтелектуальну власність на чотири складові: промислову власність, авторське право й суміжні права, комерційну таємницю та захист від недобросовісної конкуренції [22, с. 25]. Як було вже зазначено, подібні класифікації є цілком логічними, але не можна погодитися з тим, що засоби індивідуалізації учасників

цивільного обороту, товарів і послуг, захист від недобросовісної конкуренції та комерційна таємниця виходять за межі промислової власності та виключаються з числа її об'єктів.

Серед інших, більш розгалужених за об'єктним складом класифікацій, можна навести поділ об'єктів інтелектуальної власності згідно з Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS), підписаною в рамках ГАТТ у 1993 році, на такі групи: авторське право і суміжні права; товарні знаки; географічні позначення; промислові зразки; патенти; топографії інтегральних мікросхем; охорона закритої інформації; здійснення контролю за антиконкурентною практикою в договірних ліцензіях [23]. Подібне групування об'єктів промислової власності простежується також у класифікації В. Рибалкіна та І. Лазні, які поділяють інтелектуальну власність на твори науки, літератури та мистецтва; записи на носіях інформації; права на копіювання та розповсюдження патенту, ліцензії, знака на товари та послуги; права на винаходи, промислові чи наукові зразки, креслення, моделі, схеми програмних засобів та ін.; права на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду («ноу-хау») [10, с. 261].

Цікавою є класифікація об'єктів інтелектуальної власності залежно від впливу її форм на систему попиту та пропозиції конкурентного ринку, запропонована Б. Претнармом. Відповідно до цієї класифікації, об'єкти інтелектуальної власності об'єднані в дві групи: патенти та об'єкти авторського права, які представляють інтелектуальну власність з боку пропозиції та товарні знаки і недопущення недобросовісної конкуренції, що представляють інтелектуальну власність з боку попиту [14].

Варто зауважити, що в умовах стрімкого розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва всі подані класифікації потребують уточнення та розширення. Оскільки група об'єктів, що традиційно включають результати науково-технічної діяльності, на цей момент має вирішальне значення для економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності країни на світовій арені, пропонується уточнити й доповнити їх класифікацію. Зважаючи на зазначене, пропонуємо всі об'єкти промислової власності за сферою їх виникнення поділити на дві групи: результати інтелектуальної діяльності в науково-технічній сфері, до яких пропонується зарахувати винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, топографії інтегральних мікросхем, програмне забезпечення, бази даних, наукові відкриття, селекційні досягнення, комерційну таємницю та результати інтелектуальної діяльності в комерційній сфері (торговельні марки, фірмові найменування, зазначення походження товарів та доменні імена). Характерною особливістю об'єктів першої групи є можливість їх використання у міжнародному технологічному обміні, у виробничій і комерційній діяльності, на відміну від об'єктів другої групи, які виникають у сфері комерційної діяльності і не виходять за її межі.

Висновки. Враховуючи багатогранність інтелектуальної власності, її взаємозв'язок із декількома науковими сферами, вважаємо, що її дослідження вимагає застосування комплексного підходу, заснованого на визначальній ролі економічної складової, і допоміжній – філософії та юриспруденції. У результаті дослідження сутності інтелектуальної власності в такому контексті пропонуємо розуміти під цим поняттям сукупність результатів інтелектуальної діяльності людини, що мають потенційну здатність приносити економічну вигоду і викликають через їх використання відносини володіння і розпорядження. Аналіз більшості класифікацій об'єктів інтелектуальної власності дозволяє дійти висновку, що в сучасних умовах цивілізаційного розвитку особливе значення мають об'єкти промислової власності, склад яких постійно оновлюється і видозмінюється. У зв'язку з цим існує необхідність подальшої класифікації та деталізації вказаних об'єктів з метою дослідження їх сутності й економічного ефекту від їх використання.

Література:

1. Всемирная организация интеллектуальной собственности. Основы интеллектуальной собственности. – К.: Изд. дом «Ин Юре», 1999. – 600 с.
2. Олехнович Г. И. Интеллектуальная собственность и проблемы ее коммерциализации / Г. И. Олехнович. – Минск : Амалфея, 2005. – 128 с.
3. Мельник Л. Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике : энциклопедический словарь / Л. Г. Мельник. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2005. – 384 с.
4. Интеллектуальная собственность / под общей ред. С. С. Гребенкина. – Донецк : РВВ Дон ИЗТ, 2005. – 199 с.
5. Інформаційне суспільство. Дефініції: людина, її права, інформація, інформатика, інформатизація, телекомунікації, інтелектуальна власність, ліцензування, сертифікація, економіка, ринок, юриспруденція / [Брижко В. М., Гальченко О. М., Цимбалюк В. С., Орехов О. А., Чорнобров А. М.]; за ред. Р. А. Калужного, М. Я. Швеца. – К. : Інтеграл, 2002. – 220 с.
6. Прахов Б. Г. Интеллектуальная собственность : словарь-справочник / Б. Г. Прахов. – К. : Вища шк., 1999. – 256 с.

7. Иванов М. Ю. Становление института интеллектуальной собственности – необходимое условие сохранения научно-технического потенциала России / М. Ю. Иванов, Р. К. Иванова // *Науковедение*. – 2002. – № 2. – С. 51–61.
8. Стрижак О. Управління регіональною власністю: регіональний аспект / О. Стрижак // *Інтелектуальна власність*. – 2006. – № 3. – С. 23–28.
9. Ульянов Р. В. К вопросу об интеллектуальной собственности как экономической категории / Р. В. Ульянов. – Волгоград : Перемена, 2001. – 27 с.
10. Рибалкін В. О. Теорія власності / В. О. Рибалкін, І. В. Лазня – К. : Логос, 2000. – 279 с.
11. Канищенко Л. О. Основні риси інтелектуальної власності у сучасній економіці / Л. О. Канищенко, В. В. Хрустальова // *Економічні проблеми невиробничої сфери : зб. наук. праць*. – Київ : Київський державний торговельно-економічний університет, 1998. – 260 с. – С. 57–61.
12. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. А. Чухно. – К. : Логос, 2003. – 632 с.
13. Зайцев Н. Л. Краткий словарь экономиста / Н. Л. Зайцев. – М. : ИНФРА-М, 2004. – [3-е изд.]. – 176 с.
14. Pretnar V. Intelektualna lastina v sodobni konkurenci in poslovanju: pravne osnove, ekonomska analiza i podjetniski cilji / V. Pretnar. – Ljubljana : GV Založba, 2002. – 239 с.
15. Полуяктова О. В. Інтелектуальна власність та інтелектуальний потенціал / О. В. Полуяктова // *Вісник соціально-економічних досліджень*. – Одеса : ОДЕУ, 2003. – Вип. 15. – С. 250–254.
16. Convention Establishing the World Intellectual Property Organization (Signed at Stockholm on July 14, 1967 and as amended on September 28, 1979) [Електронний ресурс] / World Intellectual Property Organization. – Режим доступу : http://www.wipo.int/treaties/en/convention/trtdocs_wo029.html.
17. Елисеєв А. Н. Институциональный анализ интеллектуальной собственности : учеб. пособие / А. Н. Елисеєв, И. Е. Шульга. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 192 с.
18. Ковальчук Т. Г. Класифікація об'єктів інтелектуальної власності в Україні / Т. Г. Ковальчук // *Формування ринкових відносин в Україні : збірник наук. праць / наук. ред. І.К. Бондар*. – К., 2004. – Вип. 1 (32). – 152 с. – С. 75–80.
19. Бояр А. О. Інтелектуальна власність : монографія / А. О. Бояр. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського національного університету ім. Лесі Українки, 2007. – 164 с.
20. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність : підручник / В. Д. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – [2-ге вид., стер.]. – 431 с.
21. Макаров В. Интеллектуальная собственность: правовые и экономические вопросы формирования / В. Макаров, А. Козырев, Г. Микерин // *Российский экономический журнал*. – 2003. – № 5/6. – С. 14–36.
22. Крайнев П. П. Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю : монографія / П. П. Крайнев. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 444 с.
23. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=981_018&p=1275309094110854.